

Tayfun Atay'ın
“Batı’da Bir Nakşî Cemaati
-Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği-”
Çalışması Üzerine

*A Review Essay on “A Naqshbandi
Community in the West. A Case on
Shaikh Nazim Qibrisi” by Tayfun Atay*

Ömer GÜLEN*

“Batı’da Bir Nakşî Cemaati - Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği” kitabının ilk baskısı İletişim Yayınları tarafından yapılmıştır. (1996) Kitap, Nakşibendiliğin Halidî kollarından biri olan Kıbrısî Cemaatinin, İngiltere’deki yapılanması özelinde hazırlanmış bir saha çalışmasıdır. (1991-92) Kitabın ana metni, Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu’na 1994’te sunulmuş bir doktora tez çalışmasıdır. (*Naqshbandi Sufis in a Western Setting*). Kitap, tezin geliştirilip, yeniden düzenlenmesi sonrasında ilk baskısını yapmıştır.

İlk baskıda yazar, belli bir topluluk üzerine yapılan çalışmalarda, dikkatte tutulması gereken üç meseleye işaret eder. Topluluğun, modern toplumla ilişkisi; doğru model olmakla ilgili cemaatsel iddia ve topluluk içi çatışmaların kendini ifade ediş biçimi. Yazar, İslami cemaatlerle ilgili Türkiye’de ve Batı’da yapılan çalışmaların sorunlu taraflarına işaret ederek, genel literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. İslam üzerine üretilen genellemeler ve basmakalıp imajların reddi, bu kitabın hareket noktasını oluşturmaktadır.** Atay,

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
omergulenn@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3616-6825

** Tayfun Atay, *Batı’da Bir Nakşî Cemaati-Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği*, 2011, İstanbul, s. 22. Berfin Yay.

cemaatler özelinde yapılan çalışmalarda, söz konusu cemaatle, gerçekçi bir ilişki kurulmadan, kayda değer bir sonucun ortaya çıkarılamayacağını söylemektedir. Bizim hazırladığımız metin boyunca okur, girişten, değerlendirme bölümüne kadar, Tayfun Atay'ın tespitlerini okuyacaktır. Kitabın özeti gibi görünen çalışmamız, kitabın zenginliğini öne çıkarma niyeti taşımaktadır.

Giriş

Atay, Batı'da İslam'ın, geleneksel söylem ve yapısı nedeniyle, modernizm karşısı bir din olarak tanındığına dikkat çeker. Yazar, bu iddianın doğruluğunun fark edilmesi için, Batıda etkinlik gösteren İslami cemaatlerin yapısına yoğunlaşılması gerektiğini söyler. İslamcılığın, tek biçimli bir hareket olmadığını, birçok farklı fraksiyona sahip olduğunu akılda tutulması gerektiğini belirtir. Atay, Müslüman bir toplulukla ilgili çalışmada; müntesibin, kendini bulunduğu topluluk içinde nasıl hissettiği, nasıl ifade ettiği, günlük yaşam pratiğini nasıl gerçekleştirdiği gibi sorularla, içeriye dönük çalışmalar yapılması gerektiğini belirtir. Bu durum, mikro düzeyde farklılaşan birçok yorumun gerçek sebebinin anlamamızı sağlayacaktır. Bu çalışma, Nakşibendi Şeyhi Nazım Kıbrısı ve cemaatinin; düşüncelerini, tarikat faaliyetlerinin özelliklerini, müntesiplerinin cemaate bağlanmaları gibi nedenler özelinde, topluluğun psiko-sosyal yapısını tanıtip tahlil etmektedir.

“Tarihsel ve Kavramsal Temeller”

Bu bölümde, tasavvuf tarihinin genel panoramasını sunar yazar. Sûfi kelimesinin kökeni, tasavvufun kaynağı, diğer öğretilerle ilişkisi, erken dönem tasavvuf yorumundan, felsefi yorumlara geçiş dönemleri ele alınır. On birinci yüzyılda tasavvuf grupları, şehirden kırsal bölgelere doğru bir yayılım gösterir ve bu yayılma sonrasında daha geniş topluluk üzerinde etkili olur ve böylece nazari tasavvuf yorumu, pratik üzerine kurulu bir yoruma dönüşerek tarikatların ortaya çıkışında etkili olur. On ikinci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlayan Tarikatlar, etkinlik sınırlarını genişletip damar damar farklı bölgeleri birbirine bağlayan bir silsile ağını oluşturur. Farklı bölgelerde, aynı tarikata mensup gruplar, kendi tekkelerini kurarak, yazarın, Vergin'den yaptığı alıntıyla ifade ettiği *homo Islamicus* bir örgütsel kişilik yapısını ortaya çıkarır. Bu da, Ömer Lütü Barkan'ın *Kolonizatör Dervişler* kitabında anlattığı biçimiyle, coğrafyaya yayılıp, İslam'ın hızlı yayılmasını ve teşkilatlanmasını sağlayan bir kardeşlik bağına dönüşür. Bu durum, Devlet içinde, güvenliğin ve manevi tesanütün korunmasını sağlayan bir mekanizma işlevi görecektir.

Tasavvufa Antropolojik bir perspektifle bakılarak, tasavvufun toplumsal işlevi, tarikat ve şeyhlerin tarikat üzerindeki etki gücü gözlemlenmeye çalışılır.

Antropolojik yaklaşımlardaki ortak sav, tarikat yapılanmasının kabile yaşamına uyum sağlayan bir örgütlenme biçimine sahip olduğu varsayımdır. Tarikatlar aracılığıyla, okuma-yazma bilmeyen müritler, kendilerini hem şehir yaşamında hem de tarikat içerisinde ifade etme imkânına kavuşur ve böylece, kent yaşamında bireyselliklerine yönelik tatmini de yaşamış olurlar. Bu durum, şehir hayatının olumsuz psikolojik baskısını ve aynı zamanda, ulema ve molla tipi hocaların kitabî yorumlarına karşı bir memnuniyetsizliği yansıtır. Tarikatlar, yirminci yüzyılda, modernleşen toplum katmanları arasında kaybettikleri konumlarıyla Antropologların ilgi konusu olmuşlardır. Yazar; Mısır, Kuzey-Batı Tunus, Nijerya ve Kuzey-Batı Türkiye (Ereğli) özelinde, bu ülkelerdeki aktif tarikatların, modern dönemdeki sosyal etkisi üzerinde konuyu tahlil etmeye çalışır.

“Nakşibendî Tarikatı”

Kitapta Nakşibendî tarikatıyla ilgili geniş bir tarihçe anlatılmaktadır. Tarikatın kurucusu ve ruhani atası, Yusuf Hemedanî; tarikatın doktrin ve pratik uygulamalarını sistemleştiren kişi olarak Abdulhalik Gucluvasni bilinmektedir. Tarikat, Nakşibendî ismini alarak, Bahaeddin Nakşibendî'nin kutsiyeti altında olduğunu gösterir. Nakşibendî'den sonra tarikat içerisinde etkili olan sima on beşinci yüzyılda yaşamış olan Ubeydullah Ahrar'dır. Ahrar döneminde tarikat, yöneticilerle kurduğu iyi ilişkiler sayesinde, hem ekonomik güce kavuşmuş hem de Tarikatın Maveraünnehir çevresinde hızlıca yayılması sağlanmıştır. On altıncı yüzyılın sonu ve on yedinci yüzyılın başlarında, Tarikatın tarihi açısından çok önemli bir yerde duran, Hindistanlı Şeyh Ahmed Serhendî (İmam-ı Rabbani) ile on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başında Osmanlı bölgesinde yaşayan Mevlana Halid Bağdadî isimleri öne çıkar.

Yazar, Hint Alt-kıtasında Nakşibendîliğin tarihçesini anlatırken, İmam-ı Rabbani ve Şah Veliyullah Dehlevî isimleri üzerinde durur. İmam Rabbani, yaşadığı dönemin Babür yönetiminin, Hint ve İslam inançları arasında oluşturmak istediği senkretik dinî yapılanmaya karşı, İslam dininin kural ve emirlerini, Babür Şah'a mektuplar yazarak bildirir. Dehlevî ise, Babür İmparatorluğunun çöküş döneminde yaşamış bir lider olarak, tarikat içerisinde ıslah hareketine yönelmiştir. Bu yenilenme çabası tarikat üzerinde etkili olmasa da, Hint ve diğer Müslüman bölgelerdeki İslami hareketler üzerinde etkili olmaktadır.

Osmanlı coğrafyasında Nakşibendî tarikatının ilk örgütlenişi, Simavlı Molla İlahî döneminde gerçekleşir. Ubeydullah Ahrar'ın müridi olan Molla İlahî, İstanbul'a gelerek burada Nakşibendî tekkesini kurar. Şeyh Ahmed Buharî'yle birlikte gerçekleştirdikleri faaliyetlerle tarikatın nüfuz alanını,

Anadolu ve Rumeli'ye doğru genişletirler. Nakşibendilik, ilk dönemlerde, Anadolu topraklarında hoşnutsuzlukla karşılanır fakat Şii etkisinin yayılması, Sünni bir mezhep olan tarikatın zamanla destek görmesini sağlar. Irak'ın Süleymaniye bölgesinde doğmuş olan Mevlana Halid, şeyhi Abdullah Dehlevi'den aldığı icazetle, Batı'ya halife olur. Bağdat'a gelerek orada tarikatın bir kolunu kurmuştur. 1823 yılında Şam'a giderek, öleceği zamana kadar, tarikatın etkinlik alanını bu bölgede yayar. Buradaki faaliyetlerinin yüzü siyasete dönüktür. Osmanlı'nın çöküş dönemlerine denk düşen bu dönemde, Mevlana Halid, imparatorluğu tehdit eden her türlü yapıya karşı hareket ederek, yönetici ve tebaa içerisinde büyük saygı kazanmıştır. Cemaat içindeki karizmatik kişiliği ve siyasi tutumu, Hâlidilik kolunun oluşmasında önemli bir etken olur. Tarikatın bu kolundan olan Ziyaeddin Gümüşhanevi, Abdülhamit yönetimiyle yakınlık kurarak, döneminde aktif görevler üstlenir. Tarikatın Jön Türklere karşı tavrı tartışmalı bir konudur. Cumhuriyet döneminde, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması sonucunda, tarikatın faaliyetleri resmi olarak sonlandırılmıştır. Bununla birlikte, tarikatın manevi birliği kendi tesanütünü koruyarak, Abdülhekim Arvasi ve Mehmet Zahit Kotku'nun himayesi altında varlığını devam ettirmiştir. Kitabın inceleme konusu olan Kıbrısî hareketi, Halidî koluna bağlıdır. Şeyh Nazım tarikat silsilesinde kırkıncı şeyhtir. Müritleri ona, son şeyh olarak bakarlar. Ondan sonra mehdinin geleceğine inanırlar. Kıbrısî, irşadını ve seyri sülükünü, Şam'da Şeyh Abdullah Dağıstanî'nin yanında tamamlar. Dağıstanî'nin haleflerinden biri olarak tarikatın bu koluna, onun ölümünden sonra rehberlik eder.

“Mürşid ve Müritleri”; Topluluğun Genel Görünümü”

Atay, Şeyh Nazım El-Hakkanî El Kıbrısî'nin biyografisini geniş oranda müritlerinin anlatımı üzerine kurar. Şeyh Nazım, 1922'de Kıbrıs'ta doğmuştur. Dört Kardeşin, en küçüğüdür. Annesinin babası Mevlevi, büyükbabası, Kadiri Şeyh'idir. Şeyh Nazım, İstanbul Teknik Üniversitesinde kimya bölümünde okurken, Fatih Çarşamba'da Erzurumî Hacı Süleyman Efendi'nin yanında tarikat terbiyesi alır. Aynı dönemlerde Tıp Fakültesinde okuyan abisinin vefatının etkisiyle, üniversite eğitimini bırakır ve Süleyman Efendi'ye intisap ederek tarikata girer. Şeyhi onu, daha iyi bir tarikat eğitimi için uygun gördüğü Şam'a, Şeyh Dağıstanî'nin yanına gönderir.

Abdullah Dağıstanî, dokuz yaşında, Şerafettin Dağıstan'la birlikte Dağıstan'dan ayrılarak, Bursa'ya gelir. Tekkelerin kapatılması sonrasında, Şerafettin Dağıstan, Bursa'yı terk edip Ürdün'e yerleşir. Vefatına yakın yeniden Türkiye'ye geri döner ve burada vefat eder. Abdullah Dağıstanî ise, birinci dünya savaşında, asker olarak Arap cephesine gönderilir fakat Müslümanlara karşı savaşmama tavrı nedeniyle, Çanakkale cephesine gönderilir. Savaşın

sona ermesi sonrasında Şam’a giderek ölümüne kadar orada yaşar. Nakşibendî cemaati, Şeyh Şamil ve Kadiri olan Senûsiler hareketleri gibi, direniş hareketleri arasında bulunmuşlardır.

Şeyh Nazım, Şam’da eğitimine devam ederken Fatma Adil hanımefendiyle tanışır ve Şeyh’inin de onayı ile evlenirler. Bu evlilikten iki kız iki erkek, dört çocukları olur. Şeyh Nazım, 1972 yılı sonrasında senenin belli dönemlerinde İngiltere’ye giderek orada tarikatın bir şubesini kurar. 1978’de Daston bölgesinde bir sinagogu satın alarak camiye dönüştürür ve İngiltere ziyaretlerinde faaliyet merkezi olarak bu camiyi kullanır. 1992’de müritlerinden olan Bruney Sultanının satın alıp restore ettiği bir manastır, Şeyh’in özel kullanımına sunulur dergâh haline getirilir.

Şeyh Nazım, güler yüzlü, nüktedan, herkesle uyumlu bir kişiliğe sahip birisidir ve bu özellikleriyle sevgi ve saygı görür. Saygı zamanla Şeyh Nazım’ın kişiliği özelinde oluşturulan keramet hikâyelerine dönüşecektir. Müritler farklı birçok milletten oluşur. Şeyhin katılımı dışındaki zikir halkalarında, yaş ve ırk meselesi zikir halkasının niteliğini etkiler. Türk müritler, Şeyhin etrafındaki kalabalık grubu oluşturur. Bu grup içerisindeki Kıbrıs Türkleri, daha kalabalıktır. Şeyh Nazım’ın yakınında duran kişiler Türklerdir. İngiltere’de yaşayan zengin Türklerdense, gelir düzeyi düşük olanlar cemaate daha fazla bağlılık gösterir. Zenginler, Şeyh Nazım’ın İngiltere’ye geldiği vakitlerde dergâha yoğun olarak katılmaları sebebiyle, diğer müritler tarafından eleştirilirler. Zikir meclislerinde, farklı milletlere mensup müritler, Şeyhin her millet için belirlediği renk tonlarındaki sarıklardan takarlar.

Güney Asyalı müritler, Nakşibendî tarikatına, ülkelerinden aşına olmaları sebebiyle, Şeyh Nazım tarikatına daha rahat bağlanmışlardır. Bu grup, İngiltere’deki en kalabalık mürit grubudur. Batılı müritler, sayıları itibarıyla üçüncü grubu oluştururlar. Bu grup aynı zamanda cemaatin elit kısmını temsil etmektedir. Bu grup içerisinde, akademisyenler ve lortlarda vardır. İngiliz müritler, kendi aralarında bir birliktelik kurarken, diğer müritleri mümkün meritebe kendi gruplarının dışında tutarlar. Atay, bunun sebebinin, kültürel nedenlerden kaynaklandığını, mesela doğudan gelen müritler içerisinde, kadınların aynı mecliste bulunmaları kabul edilmezken, Batılı grup, kadınlarla aynı meclis içerisinde oturup, sohbet etmektedir. Yazar, Şeyh Nazım’ın bu duruma ses çıkarmadığını ve bu sebeple, Batılı müritlerin, Şeyhin katıldığı zikirlerle iştirak ettiklerini, ama Şeyhin olmadığı zikir halkalarına katılmadıklarını belirtir. Şeyh Kıbrısî, Türkler, İran-Hint kökenli ve Avrupalı müritleriyle yaptığı özel konuşmalarda, herkesin milliyetini dikkate alarak sohbet eder.

Tarikat müntesipleri, kendilerini, diğer İslami cemaatlerinden farklı bir kimlikle tanıtır. Tarikat içerisinde güçlü bir antisemitist söylem vardır. Şeyh Nazım ve müritleri, çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalarda, modern dö-

nemdeki bütün kötülüklerin kaynağı olarak Yahudileri gösterirler. Düşmanlığın ana sebebi, Vahhabi hareketin, sömürgeciliğin ve büyük savaşların sebebi olarak Yahudi sermayedarların suçlanmasıdır. Tarikatın bir diğer özelliği, ulema ile Şeyhler arasında, farklılık olduğuna inanmalarıdır. Ulema, zahiri öğretilerle vakit geçiren, meselelerin iç yüzünü göremeyen biçarelerdir. Şeyhler ise, meselelerin künhüne vakıf yalnız bu hayatta değil, ahrette de kişiye kurtuluş sağlayabilen özel kişilerdir.

“Ritüel: Zikir”

Zikir, Tarikat grupları için genel bir ibadet biçimidir. İster grupla yapılsın, ister ferdi olarak, cemaate aidiyetin bir simgesi olarak işlev görür. Şeyh Nazım, Nakşibendilikte kabul edilen sessiz zikir yerine, geniş katılımlı zikir ortamlarını tercih edecektir. Atay, niçin zikir yaptıklarıyla ilgili müritlere yönelttiği sorulara, kendilerini buldukları yabancı bölgenin baskın ortamından korumak ya da gündelik gerekçeler üzerinden karşılık aldığını belirtir.

Zikir; ev, cami ya da dergâh gibi ortamlarda yapılır. Şeyh Nazım, İngiltere’de bulunduğu zamanlarda, Perşembe akşamları yapılan zikir ortamını yönetir. Zikir halkaları, farklı bölgeden olan müritlerin durumuna göre, erkek-kadın karışık icra edilebilir. Doğu kökenli gruplarda, kadın erkek ayrı halkalar oluşturur. Zikir halkaları yazın, akşam namazı ile yatsı namazı arasında yapılırken, kışın yatsı namazından sonra yapılır. Zikir ortamını şu şekildedir. Halka, Şeyh’in etrafında toplanır. Toplu halde şahadet getirilir ve salâvatlarla zikir başlar. Müritler, bu an Şeyhleriyle rabıta kurmaya çalışır. Sonra, birinci safhada Kuran’dan zamm-i sureler okunur, ikinci safhada, sesli olarak tesbihat ve salâvat getirilerek zikir başlar. Kapanış bölümünde, tekrar salâvat getirilir, Fatıha Süresi okunur ve dua edilerek zikir tamamlanır.

Nakşibendî zikrinin giriş bölümü, hatm-i haccân ya da hatme olarak isimlendirilir. Bu bölüm sessiz okunan dualarla geçer. Daha sonra beraberce icra edilen sesli zikir bölümü başlar. Tarikatlar arasında zikrin sesli mi sessiz mi olacağına dair neredeyse Tarikatların tarihi kadar eski olan usul yorumlarında, Nakşibendî tarikatının belli kolları sessiz zikri tercih etmiştir. Kıbrısî, müritlerine sesli zikir yaptırmıştır. Müritler, sessiz ibadeti, yalnız kaldıklarında bireysel olarak yaptıklarını ve bu ibadetin zikirden farklı olarak Virdle ilgili olduğu açıklamasını yaparlar. Vird, düzenli bir ibadet ve nefis tezkiyesi yapılmasını mümkün kılan bir iç disiplin yöntemidir. Zikir bittikten sonra katılımcılara ikramda bulunulur. İkram arasında herhangi bir konu etrafında konuşulup tartışılır. Atay, zikir bahsini, zikrin İslam’da bidat olduğunu söyleyenlerle, onlara karşı zikrin, Müslüman hayatın olmazsa olmaz bir rüknü olarak sunan cemaat arasındaki yorum farkına değinerek bitirir.

“Dini-Ahlaki Söylem: Nefs Kavramı”

Atay, Şeyh Nazım’a tarikatın hedefi nedir sorusunu sorar ve aldığı cevap, “nefsin insandaki kibrini kırmaktır”, olur. Nefs kelimesi, genel olarak, Tasavvuf düşüncesinin bütününde, özel olarak da Kıbrısî cemaatinin söyleminde merkezi bir yer tutar. İnsandaki güzel ahlakı ortaya çıkarmak için, insanın kendisini koruması gereken arzuları vardır ve bu arzular da nefsin aracılığıyla ortaya çıktığı için, yapılması gereken nefsi ıslah etmektir. Şeyh Nazım nefsi, kötülüklerin anası olan korkunç ejderha şeklinde betimler ve müritlerini, nefislerinin onların üzerinde kuracağı tahakküme karşı sürekli uyarır. Nefis, kişinin üzerinde, kötülüklerle örülü iktidar kurmak ister. Şeyh Nazım’ın müritlerine anlattığı bir hikâyede, nefis, sürekli olarak Allah’ın emrine karşı gelen itaatsiz bir varlık olarak anlatılır. Şeytan, nefis ve akıl, insana kötülüğü ve şüpheliyi telkin eder. Buna karşın ruh ve kalp, iyiliği ve güzelliği ortaya çıkaracak ilhamla kişiyi hakikate davet eder. Nefs bizi, gurur, başarı gibi vesveselerle aldatıp oyalayabilir. Tarikat, nefsin böylesi telkinlerinin aldatıcılığı üzerine bir söylemi canlı tutarak, başarıyı, salt nefsin bütün aldatıcı telkinine karşı sergilenen bir bilinç durumu olarak tanımlamaya çalışır. Atay, kitabın bu bölümünde verdiği birkaç örnekte, Şeyh Nazım ve müritlerinin, her türlü gurur verici başarıya kuşkuyla baktığı ve bunun nefsin bir aldatması olabileceğine dair uyarılarda bulduklarını anlatır.

“Dışarıdaki Hayata Bakış: Nakşibendî Perspektifinden Modern Dünya”

Bu bölüm, Kıbrısî Tarikatının nasıl bir söylemle modern kültürde kendini ifade etmeye çalıştığı üzerinde durulur. Şeyh Nazım, modern hayat içerisinde kaybolan maneviyatın farkındadır ve müritlerine, maneviyatlarını yükseltebilecekleri tavsiyelerde bulunarak onları zikir yapmaya yönlendirir. Modern düşüncenin kutsallarından sayılan, akıl ve bilimin konumunu eleştirir. Bilimin karşısına, marifet ağırlıklı bilgiyi koyar ve aklında, ancak imanla ortak bir düşünce ürettiğinde doğruyu bulabileceğini söyler. Şeyh, Batı Uygarlığı özelinde gelişen şeyin, küfür sistemi ve ateizm olduğunu, teknolojinin de bu şeytani bozulmayı daha güçlü yapan bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. Liberalizm, laiklik ve demokrasi bir siyasi düzen haline geldiğinde, dini hayat, sosyal hayat üzerindeki etkisini kendiliğinden kaybeder. Bu durum seküler eğitim programları aracılığıyla yayılır ve bütün bir kitle tarafından kabul edilen zorunlu bir projeye dönüşür. Şeyhe göre modern eğitim, bütün bilimsellik iddiasına rağmen cehalet üzerine kurulu bir sistemdir. Bir proje olarak gerçekleştirmek istediği hedefte, hakikatin ortadan kaldırılmasıdır.

Kıbrısî, tüketimi, israf üzerinden ele alarak, tüketilen her türlü malzemenin, doğayı kirleten ve yoksullaştıran bir özelliğe sahip olduğunu ifade eder. Ona göre, gerçek kurtuluş ve uygarlık, herkesin kardeşçe birbirini kabul ettiği top-

lum içerisinde yaşanacaktır. Kendini, güzel olan her türlü dini yaşamın uzağında, mutlak bir özgürlük içerisinde gören modern insan, cehaletinin üzerini, özgürlük yalanıyla örter. Batılılaşma hevesindeki herkes, bu türden bir “beyin kirlenmesine” müptela olmaktadır. Atay, Batılı müritlerin, bu meseleleri şeyh gibi yorumladıklarını, hatta bir İngiliz müridin kendisine şunu söylediğini aktarır. “Biz doğruluşmaya çalışıyoruz, İslam toplulukları Batılılaşmaya çalışıyor.” Şeyh konuşmalarında, elektriği, televizyonu, kötülüğün yayılmasını sağlayan şeytansı işler olarak tarif eder. Kıbrısî, bilim, teknik ve demokrasiye karşı sert bir tutum sergiler. Bu özelliğiyle, modernist İslamcı akımların karşısında durmaktadır. Fakat her ne kadar keskin bir gelenekçi söylem dile getirilmiş olsa da müritler, Şeyh’in ideal Müslüman hayatı için arzu ettiği şeyleri yapamayacaklarını bilmektedir.

“Mehdiyi Beklemek”

Mehdinin zuhur edeceğine dair güçlü söylem, Kıbrısî Tarikatının belirgin bir yönüne işaret eder. Mehdi kıyamete yakın bir dönemde gelip, insanlığın kurtuluşu için son uyarıyı yapacak olan kişidir. Bütün dini öğretilerde, değişik varyasyonlar içinde mehdilik, düşünce konusu edilir. Şii fıkında ve Sünni halk inancında, mehdi düşüncesi önemli yer tutar. Şiiler, mehdinin, kıyamete yakın bir vakitte zuhur edecek olan kayıp imam olduğuna inanırlar. Sünni inançta mehdi, geleceği hadislerle belirlenmiş kişidir.

Şeyh Nazım, yaşadığımız çağın, mehdinin zuhur edeceği son çağ olduğunu söyler. Müritlerine, mehdinin her an ortaya çıkabileceğini söyleyerek hazırlık yapmalarını telkin eder. Şeyh, mehdinin nerede olduğunu, kimlerle görüştüğünü, neyi beklediğini ve hangi şartlar sonrasında ortaya çıkacağına dair haberler vermiştir. Müritler, bu anlatımlardan, Şeyhin Mehdiyle sürekli görüştüğü sonucunu çıkarmışlardır. Mehdi’nin yakın bir zamanda geleceği beklentisi, gelecek adına büyük umutlara kaynaklık eder. Atay, mehdi inancının, Hint Alt-kıtasından müritlerle, alt sınıftan müritler arasında daha güçlü olduğuna söyler. Şeyh ayrıca, Deccal ile Hz. İsa’nın gelişyle ilgili bilgiler de verir.

“Siyasal Söylem: Şeyh ve Müridlerin Siyasal Görüşleri”

Nakşibendî cemaatinin, siyaset meselelerine olan ilgisi, kurulduğu tarihin başlarına kadar geri gider. Tarikatın bu konudaki hassasiyeti, Şeyh Nazım’ın vaaz ve demeçlerinde açıkça gözükmektedir. Devleti ele geçirmek gibi bir hedef, siyasal söylemlerinde hiçbir şekilde dile getirilmese de, halifelik, şariat yönetimine dair özlem ve yönetimi belirli tavsiyelerle ıslah etme çabası, Tarikatın tipik bir özelliği olarak kendini gösterir. Türkiye’nin Cumhuriyet sonrası idare biçimi, şiddetli bir şekilde eleştirilir. Bu rejimin, İslam karşıtı bir laik

anlayışa sahip olduğu ve öncelikli hedefinin de dinin her türden toplumsal bağının ortadan kaldırılması üzerine kurulu olduğu düşüncesi tarikata hâkimdir. Tarikat içinde Atatürk ismi yerine direkt put kelimesi kullanılır.

Tarikat, tarihle bağını, Osmanlı dönemi üzerine kurar. Cumhuriyet sonrasında, bir tarih tezi olarak geliştirilen Türkçü söylem, hiçbir şekilde kabul edilmez. Şeyh Nazım, Türkiye’de yapılması gerekenin, ayrılıkçılığa sebep olan Milliyetçi düşüncenin bir kenara bırakılıp, Osmanlılık dilinin yeniden ikame edilmesi olduğunu söyler. İdeal İslami düzende, Tarikat önderleri, devletin daha iyi idaresi için, danışman konumunda olmalı. Devlet, monarşik bir yapıda yönetilmelidir.

“İçerdeki Ötekine Bakış: Vahhabilik Söylemi”

Her cemaat, İslam’ın kendileri tarafından temsil edildiği inancını taşır. Atay, Tarikat içerisinde, Vahhabi isminin, özel bir İslam mezhebi yerine, Tasavvuf ve Tarikata karşı olan her bir Müslüman için kullanıldığı gözleminde bulunur. Vahhabiler, Kuran’ın herkesçe anlaşılacak bir kitap olduğunu söylerken, Tarikatlar, Kuran’ın sadece derinlik sahibi âlimlerce anlaşılabilceğini iddia ederler. Aralarındaki büyük farklardan biri de sünnete yaklaşımda ortaya çıkar. Vahhabilere göre, tespih ve toplu zikir bidatken, Tarikat için bu, Müslümanlığın kesin vecibeleri arasındadır. Vahhabiler, rabita, vird, sesli zikir, şeyhin kerameti, mezar ve türbe ziyaretleri gibi olayları şirk olarak değerlendirirken, Tarikat için bu amellerin hepsi kişiye esenlik sağlayacak, özel ibadet konumundadır. Tarikatın mücadele ettiği bir başka grupta, Londra’da kendi camileri olan Aziziye grubudur. Bu grup bir başka Nakşibendi şeyhi olan Mahmud Efendi’ye bağlıdır.

Değerlendirme

Sosyal bilim çalışmalarında; teorinin, olguda inşa edilmesi türünden bilim görüşünün terk edilmeye başlanması sonrasında, olgunun kendi nesnel gerçekliğini anlamak, bilimsel yöntem olarak öne çıkacaktır. Bu yöntem değişikliği, bilim felsefesi tartışmaları sonrasında kabul görerek, tarih ve sosyoloji çalışmalarının metodolojik yapısını direkt etkilemeye başlar. Bu değişimin bir başka sebebi, post-modern felsefenin, farklı bir okuma-anlama yöntemini zorunlu kılmasıdır. Bu okuma tarzı, aydınlanma sonrası bilim düşüncesinin içinde saklı duran bilinçdışı skolâstik gerçekliğe yönelik güçlü itirazlara sahiptir. Belirli metot ve söylem analizleri sonrasında, sosyal bilim çalışmalarındaki tutum farkı, yeni bir felsefi/metodolojik zemin kuracaktır. Cogito, kendi teorik görüşü çerçevesinde, olguyu dönüştürüp yorumladığı bir zeminden, salt gerçeğin doğasına yönelecektir. Bilim felsefesine yönelik metinlerde ve

salt felsefi yorumda, yeni bir bakış açısını temsil eden bu perspektif değişimi, sosyolojik yöntem-bilimde en açık karşılığını, etno-metodolojik yaklaşımda bulur.

Akademik her türlü çalışmaya, yöntembilimin ontolojisine dair belirgin bir görüş eşlik eder. Bu noktada ontoloji, çalışmanın nelliğini, nedenini, nasıldını ve nihayetini etkileyen bir dünya-görüşüne sahiptir. Bu durum, her türlü objektiflik iddiasını temelden sarsar. Felsefede post-modern eleştirinin gelişmesi sonrasında, öznenin konumu, nesnenin konumu, mekânın gerçekliği ve gündelik yaşam odaklı tarihsel ve sosyolojik okumalar gibi birçok konu yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar, henüz genel geçer bir sosyal bilim teorisinin oluşmasına sebep olamasa da, önceki teorilerin hepsinin yeniden sorgulandığı bir bilim eleştirisini ortaya çıkarmıştır. Bu eleştiri ve tartışmalar devam etse de henüz pozitivist yöntem gibi bir metot düşüncesini ortaya çıkarmış değildir. Bu doğal bir durum çünkü post-modern eleştirinin bir yönü de, sistem düşüncesinin kendisine yöneliktir. Buna rağmen 1960'lı yılların Avrupa'sında sanat, edebiyat ve felsefe merkezli eleştirel okuma yeni bir bilimsellik jargonu oluşturmuştur. Bu jargon, entelektüel zemini güçlü, tarih, felsefe ve gündelik hayat odaklı eleştirel bir retoriği öne çıkarmıştır.

Tayfun Atay'ın çalışmasına yönelik ilgimizin temel sebebi, yukarıda bahsettiğimiz metodolojik dönüşümün bir örneğini, çalışmasında gözlemlemiş olmamızdır. Atay'ın çalışmasındaki orijinallik, hem genel tarikatlar tarihi hakkında hem de Kıbrısı tarikatıyla ilgili verdiği bilgilerin entelektüel zenginliği ve aynı zamanda; okuru, saha çalışmasının konusu olan tarikatla, aracı karşılaştırma yönteminde ortaya çıkmaktadır. Yazarın anlatımında Kıbrısı tarikatı, kendisi neyse o olarak tanıma şansını elde ettiğimiz bir topluluk olmaktadır. Yazar, saha çalışması boyunca, tarikat üyeleri tarafından kim olduğu bilinen bir kişidir. Atay bizi, incelediği grupla tanıştırmayı geri çekilmektedir. Kimliğinin açıklığı, onun hakkındaki muhtemel şüphelerin belli bir seviyenin üstüne çıkmasını engellemiştir. Kitabı okuduğumuzda, tasavvuf ve tarikatın nelğine dair genel geçer bilgilerin dışında, karşımızda çok canlı duran bir tarikat toplumuyla karşılaşırız. Yani, herhangi bir dünya görüşünün ya da teorisinin inşa ettiği bir tarikatı tanıyıp, belli bir düşünceye ya da gruba övgüler ve yergiler düzeceğimiz bir sonucun ortaya çıkmasına yazar izin vermez. Atay, kendi kimliğini saklayarak da böylesi bir çalışmayı ortaya çıkarabilirdi. Fakat kendini saklama konusunda göstereceği örtük kimlikle, çalışmanın doğallığına dıştan müdahale edecekti. Bizce çalışmayı özgün kılan yön, tam da burada başlamaktadır. Tayfun Atay okura kitabı, izleyici için hazırlanmış bir belgesel malzeme gibi sunar. Böylece çalışmanın yöneldiği tarikat, bilginin kendisi haline gelir. Okuyucu için yapılacak yorum, bu anlatım sonrasında gerçekleşecektir. Bu yönüyle kitap, değerli bir arşiv özelliğine sahip olmaktadır.